

Fredning av Holmestrand kirke – en rapport.

Arbeidsgruppen består av

Bjørn Marstrøm, tidl. res. kap. i Holmestrand
Paul E. Thode, leder av historielaget
Tove Miller Sando, menighetsrådet og guide i kirken
Edel M. Haukeland, leder av menighetsrådet i Holmestrand

1. Om kirkens tilblivelse

I gamle dag maatte de gode Holmestranderne for kirkelige forretninger søke til Botne. Med den bratte Nordre Klev og Hvidstenbakkerne og de daarlige veier var det mangen gang brysomt nok, og mangen gang har snefok og storm og regn hindret dem i at søke Guds hus. Naar de skulde kjøre f.eks i barnedaab eller bryllup, gik veien op gjennem Nordre Klev, Sommerroveien forbi Gudum og sørnre Foss til op i skogen og derfra sørover til Botne Kirke, medens de gaaende tok snarveien om Hvidsten og Mofjeld. Og den "lange, besværlige oc kliprige vei" til kirken anføres ogsaa som en temmelig væsentlig grund for hans maj. kong Christian den Femte, da han den 24. oktober 1671 indvilger Holmestrands borgerskap gjentagne andragender, senest av 16. april 1668, om at faa tilladelse til paa egen bekostning at bygge sin egen kirke. Da saa Peder Griffenfeld i 1673 var blit greve av Tønsberg, lot han ved sin forvalter Hartvig Oxenløve indvaanerne sammenkalde, utviste dem av grevskapets eiendom tomt for kirken og skjænkede desuten 100 Rdl. til indkjøp av tømmer. Ved samme leilighet blev de møtende tilspurt, om nogen av dem var villig til at overta forvaltningen av de tegnede pengebidrag og forestaa arbeidet med kirkens opbyggelse. Men da ingen frivillig meldte sig, fik efter nogen tilskyndelse havnefoged Peder Nielsen Mussebøle og kjøbmændene Ib Hansen Fynboe, Simen Jensen og Ole Nielsen paalæg om at paata sig dette hver og straks sætte arbeidet igang.

Planeringsarbeidet paabegyndtes 14 mai 1673 og var avsluttet 30. juni samme aar, hvorpaa man begyndte at bygge. Arbeidet synes at ha vakt almindelig deltagelse blandt alle stænder, idet endog de fattige ydede sin skjærv dels ved frivillig planeringsarbeide, dels ved at holde tømmermændene med kost. Foruten de subskiberede pengebidrag gaves ogsaa av flere mænd forskjellige materialer til kirkebygningen.

Y-kirkene

- a. Y-forma er en særegeen kirkeform som ble utviklet i Norge omkring 1660 og utover. Enevelde ble innført i 1660. Både stat og kirke hadde en sentral ledelse. Og i den norske kirkeordinansen av 1607 heter det: Naar Kircke skall bygges aff NY, da skall det skee med Øffrighedens samtycke: Huilcken oc skall udstrecke Tomten till Kircken oc Kirckeaarden, oc legge den første Steen til Gudtz Loff oc aere. Utformningen av kirkene berodde på eksperimenter i tiden. Bak denne kirkeformen står antagelig den høyt betrodde komissær over kirkene Titus Bülche. Han var komissær for kirker og kirke gårder i Norge fra 1662. En teolog og ellers en svært allsidig mann.(Kilde Y-Kyrkjene, ein særmerkt kyrkjetype med hovudtyngd i "Trondhjems Stift" av Dagfinn Rian.
- b. Denne formen er ikke kjent fra noe annet land. Av de 10(11) Y-kirkene som er kjent bygd, ble 7 bygd i Nidaros bispedømme, en i Fyresdal, en i Arendal og en i Holmestrand. Av de 5 Y-kirkene som enda står er 4 i Nidaros (Rennebu, Tydal, Mo i

Surnadal og Budal) og en i Holmestrand. Tydal er så ombygd at det er vanskelig å se at det har vært en Y-kirke.

- c. Holmestrand kirke er den største av Y-kirkene. Før 1674 måtte folk i Holmestrand gå til Botne kirke. De to første søknadene (1664 og 1668) til kong Fredrik III ble avvist. På den tid var det dårlige tider i Tønsberg så stattholderen hadde foreslått for kongen at befolkningen i Holmestrand burde flyttes til Tønsberg. Dermed var det jo ikke bruk for noen kirke i Holmestrand.
- d. Men søknaden av 22. Juli 1671 til den nye kongen som nå var kommet på tronen, Christian V, ble positivt besvart. Norske kongebrev nr 216 av 24.10.1672: Bevilling for Holmestrand Innbyggere til å bygge en kirke i Holmestrand for egen regning. De har klaget over den lange, vanskelige og bakkete veien til Botne kirke. Botne kirke og prest skal beholde de samme inntekter som før.

Ni: a Søknad fra Holmestrand innbyggere, dat. Holmestrand 22/7 (u.å.) om tillatelse til å bygge en kirke. Det var søkt om det samme i 1664, men det var ikke oppnådd resolusjon. De søker samtidig om hjelp mot Tønsberg bys øvrighet, som vil tvinge dem til å flytte. De har søkt stattholderen om dette 6/10 1664. Holmestrand er ikke nevnt i Tønsbergs privilegier, påstår de. De nevner videre at det er vanskelig vei til Botne kirke. Om vinteren holder det folk borte fra kirken, hvor det heller ikke er plass nok.

Påtegning Dat. Kbh 23/8 1671. Stattholderen viser til sin erklæring, dat. Akershus 3/10 1668.

b. Søknad for Holmestrands innbyggere, dat. 16/4 1668 av samme innhold. (nr. 203 1668). Påtegning: Stattholderens erklæring, dat. Akershus

3/10 1668. Han skriver at en forflytning av Holmestrand til Tønsberg ville være til skade for innbyggerne begge steder. Det drives nesten likeså stor handel og trafikk i Holmestrand som i Tønsberg, der handelen ligger nede. (Jeg mener å ha lest at toll inntektene i Holmestrand på den tiden var tre ganger så høy i Holmestrand som i Tønsberg. B. M.). Tvingen flytting av Holmestrands innbyggere vil skade kongen som ikke vil få inn sine skatter og kontribusjoner.

Stattholderen anbefaler at Holmestrands innbyggere får bygge kirke. Veien til Botne, særlig om våren og om høsten, ganske uframkommelig.

2. Plan, lokalisering, bygging og finansiering.

- a. Da kirken måtte bygges uten omkostninger for kongen, var det nødvendig med innsamling av nødvendig byggekapital. Kirkestolen forteller at det ble samlet inn 343 riksdaler og 2 shilling + mat til tømrerne fra de mindre bemidlede + dugnad. Greven ga tomt og 100 riksdaler til tømmer. Det konglige vedtak førte også med at Holmestrand kirke har vært menighetens egen eiendom fra den ble bygd til i dag. Ved opprydning i gamle papirer fant jeg i 1975 i Holmestrand prestegård auksjonspapirer som fortalte at Botne kirke til eksempel ble solgt på auksjon til en kjøpmann i byen omkring 1800 og Våle kirke ble solgt to ganger på auksjon omtrent samtidig. Det var først på slutten av attenhundretallet at menighetene fikk allmenn rett til å eie sine kirker.
- b. Allerede i 1673 kom arbeidet i gang i juni måned. Tomten var ferdig planert ved utgangen av juni 1673. Iveren må ha vært stor, for allerede syv måneder senere sto kirken ferdig og innvielsesgudstjenesten kunne holdes i februar 1674. Det opphavelige tårnet over krysset der de tre fløyene møttes, ble tatt ned i 1774 og erstattet med et tårn i bindingsverk framfor sørfløyen. Kirken fikk da to nye kirkeklokker. (Den gamle kirkeklokken henger nå i klokketårnet på kirkegården i Bilet).

- c. Det ble gitt befaling til biskop Hans Rosing den 29/12 1673 om å innvie den nye kirken i Holmestrand ved geistlige seremonier og gi den navnet ”Den Hellige Ånds kirke. (Min mening er at det ville vært naturlig er å betegne den som en treenighets kirke da den er bygget over trekanten, den treenige Gud, og med tre kirkeskip. Men viss vi setter inn symbolet for den Hellige Ånd i trekanten, blir trekanten symbol for Gud Den Hellige Ånd).
- d. Holmestrand kirkes historie har en rik kilde i den gamle ”Kirkestolen” som ble ført av kirkevergene fra kirken ble bygd fram til 1903. Boken oppbevares nå i statsarkivet i Kongsberg. Boken har følgende innledning:

Anno 1682 den 14.julij Er denne bog som indeholder halffembesindstiuge och toe blader (92) Nummererit Igjennom dragen och forseigglet, beschiecket och forordnet at Were och forblifwe En Kirkestohl tii den hellige Ånds Kircke udj Holmestrand i Tønsberg Grefuedomme, Saa udj dend schall Indførir Kirckens reglement, och alt andet som Kircken kandhafue nogen Innteresse och fordeehl af, Item Kirckens ornamenter, och Inventarium, saa och Kirckens Jorder, och Jordeparter, Item Eehe Kiøhr, och hos hwem de Ere bestaaende, och som alt Nu findis, och her efter scheer, Med hwiis Meere Kircken Riuder nogen Indkomst af, Were sig wisse, sampt och wist som blifwer for Ehret ti Kircken, Intet undtagen, och siden berudj for Claris, Naar saadan forbedris och forandris, saa och Kirckens Udgifter, och bekostninger, Spesialititer som på Meerebemte Kirckens Veigne gifwis och gjøres, saasom eftter høylovlige Christiani Qvrtj Rexches och Andre derom Udgagne Kongl. Mandater forsuarligen Kand were.

Tomb ut Supra.

Hr Stadholder Guldenlew Befuldmechtiget.

H.E. Stockfleth.

Till Guds ære och Kirckens opbingelse er denne Kirkestoll till Kircken forært aff Olluff Pedersen

Holmestrand kirke – noen historiske glimt.

Allerede den 15de februar det følgende aar 1674 kunde kirken indvies av hans høiærværdighet biskop dr. Hans Rosing. Kirkestolen beretter herom, at biskopen ”i ehn berømelig oration” indviede kirken og kaldte den i den hellige trefoldighets navn ”Den Helligaands Kirke”, ”hvor och da bleff høitidelig oplæst det hellige Søndagens Evangielliomb: beschreffuen aff Sancte Matteius i hans Evangiellioms 20 Cap: Om Wingaarsherren, det Tydelig og meget hærlig Udtlagt og forklarit. Gud giffue saa her epter udj Rettelig motte Arbeides, at Lønen Kunde til os igjen Udbyttis i Guds Rige Amen”. Kirken hadde oprindelig den samme eiendommelige grundplan som nu: Tre kvadrater paa et likesidet triangel.

3. Kirkebyggets form i relasjon til tidens og kirkens krav

Amanuensis Dagfinn Rian, NTNU skriver:

”Y = Kyrkjene, ein særmerkt kyrkjetype med hovudtyngd i «Trondhjems Stift»

Y-forma er ei særegen kyrkjeform som vart utvikla i Noreg i tida etter 1660. Ho er ikkje kjend frå noko anna land, og av dei ti Y-kyrkjene ein veit av, vart 7 bygde i Trondhjems stift. Desse kyrkjene er ein freistnad på å finne ei arkitektonisk utforming som høvde til dei teologiske ideala i protestantismen, skriv Dagfinn Rian i denne artikkelen, der han gev eit kort oversyn over historia til alle dei kjende Y-kyrkjene.

Gjennom alle hundreåra sidan kristendommen kom til landet, har det vorte bygd kyrkjer - i aukande tal etter som tida har gått fram. Rett etter reformasjonen var det ein nedgang i

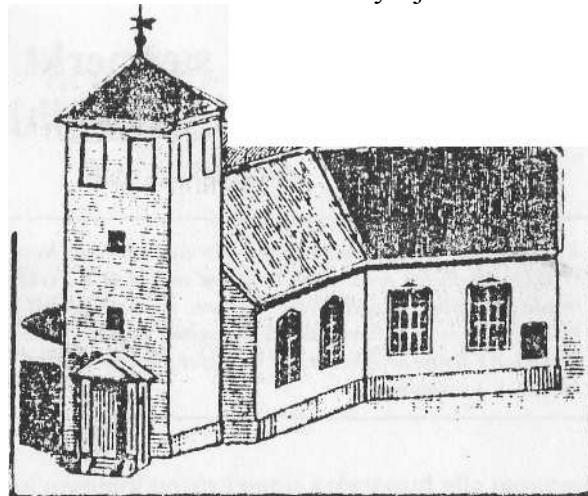
kyrkjebygginga. Den katolske tida hadde late etter seg fleire kyrkjer enn dei nye tilhøva kravde. Andre halvdelen av 1800-talet var derimot ein særskilt aktiv kyrkjebyggingsperiode. Mange av dei gamle kyrkjene hadde vorte for skrale eller for små i høve til folketallet. I seinare år har årsproduksjonen av nye kyrkjer på landsbasis helst ligge noko over gjennomsnittet.

Korleis skal ei kyrkje sjå ut? For mange menneske i vårt land er det nok helst slik at dei store, kvitmåla trekyrkjene i nygotisk stil frå andre halvdelen av 1800-talet er den typiske kyrkjebygningen. Men bade i gammal og ny tid har det vore bygd kyrkjer med ein heilt annan utsjånad. Ein kan nemne åttekanta, kvadratiske, runde, rektangulære, krossforma, vifteforma, T-forma, L.-forma og Y-forma kyrkjer i tillegg til den meir tradisjonelle langforma. Somme av desse formene er heller sjeldsynt. Av rundkyrkjer kjänner ein berre eitt, kan hende to døme frå mellomalderen her til lands (St. Olavskyrkja i Tønsberg og kan hende Munkholmen, om ein skal døme etter seglet til Nidarholm kloster). Av kvadratiske kyrkjer er det eit par frå nyaste tid. Døme på T-form er den gamle Klæbu-kyrkja, som vart avløyst av den noverande åttekanta kyrkja i 1790.

Dei fleste kyrkjer er bygde ut frå ein bestemt ideologi, eller rettare: teologi. Det er ikkje berre i vår eiga tid det har gått føre seg ei medvite teologisk tenkjing om korleis kyrkjerommet skal sjå ut, jamvel om slagordet om litrugien som byggherre nok er av nyare dato. «Det synest klårt at kyrkjebygningen i sterk grad er eit produkt av funksjonskrav både når det gjeld nybygg og ombyggingar, og at stilhistoriske element berre er krusingar på overflata». (S. Mori).

Tanken om eit protestantisk kyrkjerom.

Ein sermerkt kyrkjetype som er resultat av ei slik medviten tenkjing, er den såkalla Y-kyrkja. Det vil seie ei kyrkje der grunnplanet har form av ein Y med tre like lange arriar. Ein kan og seie det slik at midtre delen av kyrkjerommet er eit likesida triangel der det går like store kvadratiske utbygg frå kvar triangelside. Koret og altaret ligg da i «foten» av Y-en med innsyn frå begge dei to andre armene. Slike kyrkjer finst visstnok berre i Noreg. Av dei ti vi kjänner til, låg sju i Nidaros bispedømme. Av dei fem som framleis står, ligg fire i Nidaros. Den femte er Holmestrand kyrkje.

Holmestrand Kyrkje slik ho er teikna i tillegget til somme utgåver av (den opphavelege) Landstads Salmebog, der professor L. Dietrichson her gjeve ein "Kort oversikt over de norske Kirkebygningers Historie".

Denne kyrkjefonna er å rekne som eit eksperiment frå den tida da ein tok til å byggje kyrkjer att etter refonnasjonen. På ymse vis freista ein da å finne fram til ei utforming av

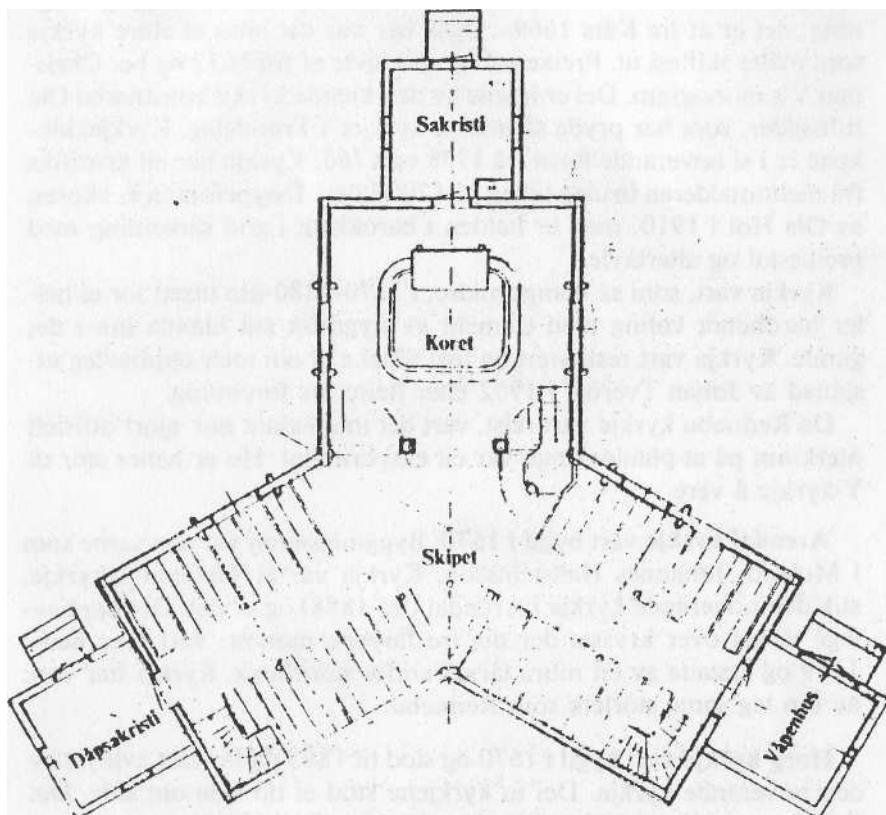
kyrkjerommet som svara til den lutherske gudstenesta. Kyrkjhistorisk er dette ortodoksiens si tid - med vekt på den rette læra (men og med vekt på åndeleg liv - mange av dei største oppbyggjingsforsfattarane i etterreformatorisk tid levde under ortodoksiens). For det meste tok ein naturleg nok over dei katolske kyrkjene og gav dei eit interiør soni høvde betre med dei nye gudstenesteformene reformasjonen førte med seg. Difor står mange av mellomalderkyrkjene våre med interiør frå 1600- og 1700-talet.

Sterkt forenkla kan ein med Sigurd Muri seie at det katolske kyrjeinteriøret, i allfall når det gjeld mellomalderen, kan ha «mange tyngdepunkt, der konsentrasjonen om ei kyrkjeleg handling eller personleg andakt er hovudsaka. og der omsynet til den totale samlinga er sekundær». Ein kan seie at mellomalderkyrkja var todelt. Den katolske messa er eit offer, på eit vis ei sak mellom presten og Gud. Ho gjekk føre seg i koret, som var klårt avskilt frå skipet, der allmugen stod og lydde til messesongen eller i personleg andakt og bon.

I og med reformasjonen fekk ordet ein sterkare plass i gudstenesta. Preikestolen fekk difor ein sentral plass og kom inn som eit sentralt element i det protestantiske kyrkjerommet. Samstundes vart det naudsynt med benker i kyrkjene. I den garnle tid hadde folk stått i kyrkjene medan dei lydde til messene. Men med den sterke vekta som no vart lagd på preika, laut folk få sitje om dei skulle kunne høre godt etter. I den lutherske gudstenesta skulle i prinsippet sakramenta - dåp og nattverd - ha same plass som forkynninga. Reformasjonsbispen Peder Palladius på Sjælland seier viktige ting om dette når han skriv i si «Visitasbok» (frå omkring 1540) om korleis kyrkjerommet skal vere innreidd:

Tre ting har de innom desse dørene som de må ta særleg godt vare på. Og var ikkje dei her inne, da kunne de sjølv like godt vere ute: Det første er preikestolen, det andre er døypefonten og det tredje er altaret. Desse tre ting må vere i ei kvar soknekyrkje.... Døypefonten står nede i kyrkja, altaret oppe og preikestolen midt imellom, så når soknepresten preiker vår Herre Jesus Kristus reint og klårt til sæle for dykk, da sannar han læra si med dei to høgverdige sakramenta. Difor slår han den eine handa ut mot døypefonten, den andre opp mot altaret, så dei står der på begge sider av preikestolen som del to kjerubane stod om arken. (Omsett etter Støylen.)

Y-plankyrkjene representerer ein kyrkjetype som ville ta vare på nettopp desse idealia. Når ein somme stader ei tid etter reformasjonen prøvde å nå fram til ein kyrkjetype som meir skulle svare til den lutherske gudstenesta, vart det for det første viktig at kyrkja skulle vere ein «høyresal». Der skulle Guds ord forkynnast og høyrast. Men dinest har som nemt og sakramenta stor plass i ei luthersk kyrkje. Dåpen og nattverden har ein sentral plass i gudstenesta, og skal og ha det i kyrkjerommet. Døypefonten, som i katolske kyrkjer helst står rett innom døra, vart flytta fram i koret, jamvel om den gamle skikken enno hang igjen mange stader. Og framfør altaret kom det altarring med knefall. Alle som sat i kyrkja, skulle både kunne høre godt, og dei skulle kunne sjå dei to stadene der sakramenta vart forvalta. I mange av Y-kyrkjene vart det rett nok i praksis slik at preikestolen fekk ein dominerande plass, medan det ikkje var like lett for alle å sjå altaret.

Grunnplanen i ei Y-kyrkje. Her fra Mo kyrkje i Surnadal..

Dei ti Y-plankyrkjene vi kjenner, er bygde innafor eit tidsrom på 90 år, den første i 1663, den siste i 1753. Men av desse vart åtte bygde innafor eit tidsrom på 33 år (1663-1696). I noko eldre framstillingar kan ein lese at det berre er eit par (såleis Fett) eller ingen Y-kyrkjer att (Bang). Dei kjenner heller ikkje til at det nokon gong har vore meir enn eit par stykker. Desse mangelfulle kunnskapane går ofte igjen også i nyare framstillingar som byggjer på dei eldre. Men Wilhelm Swensen fann fram til ti Y-kyrkjer. Det kan ha vore fleir, utan at kjeldene nemner det. Til dømes har Gerhard Schöning i si «Reise ...» omtala alle dei sju Y-kyrkjene vi kjenner frå Nord-møre og Trøndelag, men han nemner Y-forma berre om to av dei (Bratsberg og Tydal). Dei ti kyrkjene Swensen har funne fram til, er følgjande, stilt opp etter byggeårct:

1. Bratsberg kyrkje, Sør-Trøndelag. 1663 (rive).
2. Moland kyrkje i Fyresdal. Telemark. 1665 (rive).
3. Wiggen (Viggja) kyrkje, Sør-Trøndelag. 1668 (rive)
4. Rennebu kyrkje, Sør-Trøndelag. 1669
5. Arendal kyrkje, 1670 (rive)
6. Horg Kyrkje, Sør-Trøndelag. 1670 (rive)
7. Holmestrand Kyrkje. 1674
8. Tydal kyrkje, Sør-Trøndelag. 1696
9. Mo kyrkje i Surnadal, Nord-Møre. 1728
10. Budal kyrkje, Sør-Trøndelag. 1753

Dei som framleis står, er altså Rennebu. Holmestrand, Tydal (ombygd) Mo og Budal. I alle høve er konsentrasjonen om «Trondhjems Stift» påfallande.

Y-kyrkjene ei for ei.

Holmestrand kyrkje er den største av Y-kyrkjene. Ho vart bygd i 1674 og står enno. Før 1674 hadde ikkje Holmestrand eiga kyrkje. Folk gjekk til gudsteneste i Botne. Kyrkja fekk namnet «Den Hellige Aands Kirche». Ho fekk etter kvart prekestol, kor-skranke og altartavle hogne av biletskjæraren Christoffer Ridder. Kor-skranken er det einaste av dette som enno finst. Han vert oppbevart på Norsk folkemuseum på Bygdøy. Kyrkja har i dag inventar i empirestil frå ei restaurering i 1830. Da vart mykje av det gamle selt unna. Ein del ting finst i Universitetets oldsaksamling i Oslo. Ei 16-arma lysekrone fra 1681 heng framleis i kyrkja.

Det, opphavlege tåret over krysset der dei tre fløyene møtest, vart teke ned i 1764 og erstatta av eit tårn i bindingsverk framfor sørfløya. Kyrkjeklokkene, ei av dei gamle og to nye, fekk no plass i tåret. Dei hadde tidlegare hengt ute på kyrkjegarden.

Kyrkja vart restaurert innvendig i 1962 ved Ragnar Nilsen og fekk sin noverande brungule farge i 1973.

4. Faser i byggets historie

Under kirkens østre fløi (koret) var der en muret gravkjælder, delt i 8 forskjellige avdelinger med rum til 3 voxne lik i hver avdeling.

Forøvrig var der ingen kjælder under kirken. Gulvet var av sten, almindelig mursten sat paa kant. Nogen altertavle eller sakristi synes ikke kirken at ha hat fra først av. Prækestolen stod paa hjørnet mellom nordre og østre fløi og var prydet med utskjæringer. Nede paa gulvet til venstre ved siden av prækestolen stod en læsesstol (ambon). I kirkens nordre og søndre fløi var der 10 stolestader paa hver side av gangen, og hvert stolestade beregnet til 3 personer, saa der altsaa kun var 120 sittepladser. Da kirkens grundplan oprindelig hadde samme størrelse som nu, og da kirken nu har sittepladser for ca 380 personer (deri ikke medregnet de 3 pulpiturer/galerier), saa synes det paafaldende, at den oprindelige kirke ikke skulde ha mere end 120 sittepladser.

I 1728 blev der opført et pulpitur (galleri) i kirkens nordre fløi og i 1734 bygget et sakristi ved den nordre væg av dens østre fløi. Fra sakristiet førte en dør ind til kirken paa nordsiden av alteret, omtrent der hvor kakkelovnen nu staar.

Det var ikke almindelig at male bygninger i de tider, og utsat for vind og veir har nok bordklædningen snart set anløpen ut av tidens tand.

Først i 1764 har den første reparation foregaat. I brandtaksationsforretningen 6te mars 1765 staar anført: "Nr. 7 Kirken velprydet indvendig og udvendig forsiunet med klædning och Blaee maling".

Reparationen maa altsaa ha foregaat allerede 1764 og ikke 1766, som det staar i "Holmestrand og Omegn" side 74. Feilen skriver sig fra, at der i "Kirkestolen" staar: "Anno 1766, Da et nytt Kierche Taarn for Holmestrands Kierche blev opbygget o.s.v."

Den " blaa maling" som har været anvendt, kan vel fornuftigvis ikke ha været andet end anløpen blyhvit eller formeget brækt med kjørnøk, hvilket jo som bekjent gir en blaa tone. Ved denne reparation i 1764 blev altsaa det gamle lille taarn paa midten av taket nedtat, og et nyt taarn byggedes ved den søndre indgang. Bordklædningen blev reparert og utvendig malet, og paa taarnet sattes et høit jernspir med en flat kobberkugle paa midten og en stor forgylt hane øverst.

5. Faser i inventarets historie

Holmestrandiana skriver:

'Saa hadde da de gode Holmestrandsborgere faat sit ønske opfyldt, og kirken stod der færdig. Og dog hvor uferdig! Den hadde ingen altertavle og intet sakristi og næsten ikke inventarium av noget slags.

Av "Kirkestolen" kan det ikke sees, at der eksisteret andet inventar ved tiden for indvielsen end et trykt kattuns-alterklæde og en silkebrodert serviet til at lægge over kalk og disk, et døpefat af messing, et par alterstaker av tin, samt et par messing lysarmer, som var opslaat paa hjørnerne i den søndre fløi. I sandhet enkelt og tarvelig utstyret, men baaret av menighetens kjærlighet.

Det kan man se av de talrike gaver og utsmykninger, somefterhånden bekostedes av private. I 1681 lot tolder Peder Myschen forfærdige en "sirlig altertavle" utskaaret i træ av billedhuggeren Christopher i Kristiania forestillende nadverens indstiftelse.

Peder Jensen Heggelund og hustru satte et par "Repoterlige Lysestager aff goed Malmb" paa alteret, og foged Claus Røyem og hustru Elise Marie Dop forærede den prægtige lysekroner som hænger midt i kirken. Paa siderne av altertavlen var der ogsaa utskaarne figurer og bobelsprog. Antagelig har ogsaa de private stolestader været prydet med utskjæringer, som kan sees av de her avbildede eneste gjenværende levninger, som nu opbevares i Folkemusæet paa Bygdø. Den gamle altertavle blev 1702 "stafferet" for 30 rdlr., som tolder Samuel Tralow var ilagt i mulkt ved en tapt sak, og egteparret Tralows navn sattes paa tavlen. Altertavlen blev i 1829 nedtagt og erstattet med den nuværende: et oljemaleri fremstillende de tre kvinder ved Jesu aapne grav. Billedet er en kopi av Sem kirkes alterbillede, der er malet av den danske maler Eckersberg. Kopien er utført av P. Petersen i Drammen.

Egne alterkar og messeklaer synes kirken fra først av ikke at ha eiet, og Botne kirkes har da antagelig været benyttet ogsaa ved gudstjenesten i Holmestrand. Peder Griffenfeld, der hadde lagt saa megen interesse og gavmildhet for dagen ved kirkens opbyggelse, avhjalp omsider ogsaa dette savn, idet han i 1681 forærede den:

1. Kalk og disk av forgylt sølv, som endnu brukes. Hans og hans hustrus navn er indgravet paa kalken.
2. En stor vinflaske av sølv, indvendig forgylt. Solgt ved auktion i 1880.
3. Guldbroderet messekagel. Blev i 1876 indsendt til universitetets oldsamling. De 3 par forgylte sølvhægter med Griffenfelds navneziffer paa blev avtagt og brukes fremdeles paa den nuværende messekagel.
4. En messeskjorte.

Og i 1706 skjænkede major Gerhard Stærck den lille sølvæske til alterbrødene.

I 1738 gav Christen Christensens (da boende paa Solberg i Botne) hustru, Luzia Pedersdatter Heggelund i stilhet uten sin mands vitende til Holmestrands kirke gjennem sognepresten Sebastian Schelderup 90 rdlr., som efter hendes ønske blev anvendt til kirkens "zirlige staffing". Denne staffing bestod antagelig i utskjæringer av træ, blandt andet en række figurer, der var anbragt paa en tverbjelke mellem det nordøstre hjørne over prækestolen og det motsvarende sydvestre hjørne. Figurene fremstillede efter gamle folks utsagn David med harpen i midten og paa siderne de 12 apostle. Rimeligere er det dog at anta, at det har været basunengler, den hele gruppe altsaa symboliserende kirkemusiken og sangen.

Saa nu var kirken fuldstændigt utstyret med inventarium, men utvendig har den nok set ussel ut, umalet som den var. Det var ikke almindelig at male bygninger i de dager.

Indsamlingen til og anskaffelsen av de 2 nye klokker er foregaat i 1766, og det er i den anledning at kirkeværgen Ole Hegaard begynder indførselen i "Kirkestolen" med "Anno 1766".

I 1766 blev saa de to nye og større klokker ophængt. De var støpt i Kjøbenhavn og har følgende inscription: "Goss mich J.M. Reiffenstein zu Copenhagen. Bekostningen er samlet av Holmestrands bys indvanere Anno 1766".

Subscriptionen (navnene og beløp i kirkestolen) indbragte 655 rdlr. 3 ort 8 sk. Klokkerne kostede ophængt 651 rdlr 1 ort 18 sk.

Salmesangen gik for sig efter klokkerens forsang. Kun vi gamle som kan mindes fra vor barndom, hvor bedrøvelig den mangen gang klang, kan forstaa, hvilket savn der blev avhjulpet, da kirken i 1770 fik sit første orgel. Sognepresten Kristian Bull sammenkaldte byens indvanere til et møte i "Kjælderen" (matr.nr.42), og her blev man enig med orgelbyggeren mestersnekker Halvor Nielsen Reistad om betingelserne. En av disse var, at Nielsen skulde gjøre arbeidet gratis mot at bli organist og tillike klokker, naar den gamle klokker Mons Kok kunde forflyttes. Klokker Kok gjorde nar av dem alle sammen og levede længer end organisten. Orgelet kostede opsat 217 rdlr. 2 ort 21 sk., som tilveiebragtes ved subscription.

Aar 1781 blev kirken tææket med ny blaa hollandsk taksten, som fragtedes frit hjem og kostede 270 rdlr. 49 sk., der dækkes ved en gave av Jørgen Pedersens dødsbo og av Hvittingfos sags eiere samt salget av den gamle taksten.

Den gamle utskaarne altertavle ombyttedes med den nuværende, som ovenfor omtalt. Den omtalte tverbjelke med de utskaarne figurer fernes og likeledes alt andet snitverk. Alle disse ting blev solgt og er desværre tapt.

Kun de snitverk, som sees avbildede er tat vare paa. Endel fandtes endnu i 1884 i et privat hus, men fortæredes i branden samme aar. Prækestolen blev fjernet fra hjørnet mellem østre og nordre fløi og med alle sine utskjæringer solg, og dermed tapt. I stedet byggedes ved snekker Jøys i Xania den kjedelige nye op paa det motsvarende hjørne mellem østre og sondre fløi.

Ved hovedreparationen i 1830 blev indredningen af stolestadene væsentlig forandret og ny takst bestemtes. De dyreste pladser var paa første bænk i sondre pulpitur som kostede 1 spd., og saa gik det nedover til 7de og 8de bænk i sondre og nordre fløi, der kostede 18 skilling. 5te bænk i sondre pulpitur var fri, for øvheden og kirkeværgen, 7de bænk i nordre pulpitur for klokker og organist. Nede i kirken var hjørnestol nr. 1 for prestens familie, og 9de bænk i sondre og nordre fløi fri, for de fattige.

I 1864 besluttede formandskapet den 12te august i anledning af en henstilling fra kirkeinspektionen at anmode kirkeværgen om som indskud ved en avholdendes auktion i byen at faa det gamle orgel og endel andre saker (avløftede døre), som laa paa kirkeloftet, solgt.

Nu er der ikke mere av antikviteter, som kan skusles bort. Tænk om Holmestrand den gang hadde hat en historisk interessert person, som kunde ha reddet de gamle levninger. Desværre fortærede branden i 1884 de sidste rester av den oprindelige kirkes utsmykning, der er kun igjen de 4 ut skaarne tavler eller gesimser (?), som fandtes henslængt paa brandvagtens loft i sin tid og nu er opbevaret paa museum. De kan med lidt fantasi fremtrylle for ens tanke, hvor pragtfuld vor gamle ærværdige kirke kunde ha set ut med alt sit snitverk paa plads, pietetsfuldt restaurert.

Glassmaleriene, 1957
Takrosetten, malt av Kristoffersen

Nytt orgel/orgelombygning – 1968 – Vestfold Orgelbygg, pipeorgel 21/22 stemmer med elektrisk styring av lufttilførselen til pipene. Den elektriske delen gjør at orgelet i dag er ubruklig.

Elektronisk orgel 2006

Kirkeskipet Neptun er en kopi av barkin Gausen som ble sjøsatt i 1858 og kom på holmestrand hender i 1877 og fikk navnet Neptun. Skuta sank i Nordsjøen i 1903.

Kirken fikk forsterkeranlegg/ teleslyng i 1981 og anlegget er fornyet i 20007.

6. Reparasjoner og istandsettelse, ombygging og vedlikehold

Og selve kirkebygningen forfaldt mere og mere. Betegnende er en skildring av kongl. svensk og norsk konsul i Marseille Edward Gustaf Fölch, som 24de august 1817 avla Holmestrand et besøk: "Vid norraendan af staden ligger kyrkan, som vel både ut-och indvendig er ett ibland de uslakte Guds Hus i hela Norden! I ett på bygningsemenen så rikt Land , som Norrige, er det obegripeligt att se så usla Kyrkor. Nu ero tiderna så svåra, och i den goda tiden var afsetningen på Timmer så förmånlig.

Men slet var nok kirkens tilstand og utseende, og værre blev det, saa der i 1829, da den paa grund av ælde og brøstfældighet ikke længere ansaaes tjenelig til bruk, endog opstod spørsmaal, om man skulde bygge ny eller reparere den. Tiderne var ikke til at flotte sig, man led jo endnu under følgerne av de voldsomme kriser i forretningslivet fra 1820 og utover, omend Holmestrand var en av de byer i Norge, som hadde klaret sig bedst ut av kalamiteterne. Men sparsommelig hadde de ledende blandt borgerne vistnok vænnet sig til at være, og derfor blev heldigvis den gamle ærværdige kirke bevaret og repareret. Og nu blev det grundig gjort og med en bekostning av 6695 spd. 3 ort 16 sk. som tilveiebragtes ved laan. Ved denne reparation fik kirken det utseende, som den nu har. Murene restaureredes, de nedre omhverv i tømmervæggen, som var opraatnet av takdryppet, blev erstattet med nye, en stor del av kirken blev omtømret. Kjælderen under kirken sløifedes, og det ene lik som stod igjen, blev flyttet ut paa kirkegaarden.

De bestemte seg for å reparere den framfor å bygge ny. Nå ser vi også hvordan tidens mote, "hva som er moderne", påvirker restaureringen. Barokk og den mer svulmende stilten var umoderne og ble erstattet av den rådende stilten vi kaller empiri. De rett høye linjer kom i stedet for buer og utskjæringer og det som virker litt svulmende. Inventaret ble solgt, men noe av det oppbevares på Bygde folkemuseum i kirkeavdelingen, som for tiden har lånt ut noe til Holmestrand kirke hvor det står utstilt i kirken. Mye verdifullt inventar etter vår tids mål stokk gikk tapt. Noe av inventaret ble oppbevart på loftet i en av byens gårder, men gikk tapt under den store brannen i 1884.

Den 7. Og 8. September 1956 besøkte konsulent i riksarkivet – Finn Kraft – Holmestrand kirke og det førte til en rapport om oppussing av kirken + nye nødvendige anlegg av skikkelig sanitæreranlegg og en ordning av sakristi forholdene. Drøftinger ble gjort og penger til oppussing ble avsatt og det munnet ut i en befarings rapport 31.10.1960.

Følgende arbeider fra forslaget ble gjennomført:

1. Ytterdøren ved hovedinngangen ble skiftet ut, terskelen fjernet så det buede vinduet over inngangen kunne beholdes. Inngangsdøren

ble trukket tilbake på høyde med veggene, tretrappen med 3 trinn ble erstattet av 2 trinn i granitt og søylene flyttet innover.

2. Sinkbeslagene på taket ble skiftet ut med kobber og i overgangene mellom de forskjellige takflater ble taksteinen fjernet og erstattet med stikkrenner i kobber. Taksteinene på tårnet ble skiftet ut med kobberplater. På grunn av mye råteskader på taket av tårnet noe senere, ble hele tårntaket heist ned og byggmester Erling Åsen laget ny takkonstruksjon og fikk denne heist på plass i 1973.
3. Våpenhuset under tårnet ble beholdt, vedboden på søndre side ble gjort om til toalettanlegg, under galleriet i sør skipet ble det satt opp skillevegg mot kirkerommet. På sydsiden ble det innredet dåpssakristi og på nordre siden en garderobe
4. Det ble installert ny elektrisk belysning i kirken – lysekronene, men det var ikke ønskelig med noen lampetter og utvendig lys over glassmaleriene. Den store lysekronen i sentrum av kirken ble forsynt med elektrisk overlys og pusset, men for fremtiden skulle den ikke pusses for å få tilbake sin gamle patina og for at ikke pussemidlene skulle skade kronen.
5. Den røde plysjen på knefall og prekestol ble fjernet og knefallet ble forsynt med patinert kalveskinn. På prekestolen ble det malt en håndlist.
6. Ovner og brannmurer ble fjernet og veggene bak kontrollert.
7. Alterbildet ble strammet opp likeså himlingen over prekestolen

Utvendig maling av kirken skjedde i 1951, 1972 og sist gang i 1982. Innvendig maling i 1972. Kirken fikk termostat styring i 1955 og ny i 1996 i forbindelse med ny sikringstavle og forbedring av det elektriske opplegget, samt nye varmeovner under benkene.

Alterpartiet ble restaurert i 1986 etter at en håndverker hadde skadet malingen med en blåselampe. Ved rengjøringen av kirken i 1986 ble ulløperne og antependiet i ull behandlet med steamerens av rengjøringsbyrået og krympet sterkt. Vi fikk dye løpere, som er der nå og det ble vevet en ny kopi av det gamle antependiet.

Det ble antagelig skiftet kleddning på kirken i forbindelse med den store oppussingen i 1829 da de lange liggende vinduene ble skiftet ut med de nåværende høye. Fargen på kirken i dag er antagelig den malingsfargen som ble påført kirken i 1829 og ikke den tidligere omtalte fargen i Kirkestolen som var betegnet som hvit med en svak blåtone.

7. Oversikt over tjenestegjørende prester, kirketjenere, klokkere, gravere, kirkeverger

Kirkeverger:

1673 fikk vi fire kirkeverger Ib Hansen Tynbø, Simen Jensen og Olle Nielsen og han som sto for planlegging, økonomi og bygging av kirken Peder Nielsen Mussebølle. I vedtektene for kirken av 4.august 1686 var Musse bølle den eneste gjenlevende av disse fire og det ble bestemt at fra nå av var det ikke behov for mer enn 1 kirkeverge og han var kirkeverge fram til sin død i 1688.

1688-1692	Thomas Rasmussen Holst, eier av Trnberggården
1692-1709	Rasmus Michelsen
1710-1734	Rasmus Jensen
1734-1754	Peder Andersen Styr
1756-1770	Kjøpmann Ole Hegaard
1770- 1/5 1773	" Peder Momesen
1773-1776	" Hans Hansen
1776-1803	Seigneur Nils Hierman Rosenhoff
1804-1829	Kjøpmann Jan Backer
1829-1836	" Hans Backer, som forsto den store reparasjonen og innleverte det vidløftige regnskap over dette uten å få anmerkninger. Han nedla et stort og dyktig arbeide ved nyordningen av avgifter og reglement for kirken.
1836-1843	Apoteker Georg Philip Hertzberg
1843-1852	Overtoldbetjent Nils Graarud
1852-1854	Apoteker Adolf Ingvald Lund
1855	Kjøpmann Hans Berger
1856-1858	" Christian Gulbrandsen
1859-1864	Apoteker Adolf Ingvald Lund
1865-1866	Kjøpmann Hans Berger
1867-1880	" Christen Hansen
1880-1885	" Lauritz Eberhardt Holst
1886-1891	" Peter Simonsen
1891-1892	" Peter Severin Treu
1892-1901	Samlagsbestyrer Josef Alexander Gabrielsen
1901-1905	Kjøpmann Peter Andreas Larsen
1905-1909	Adjunkt Otto Harald Coucheron

1910-19?	Guldsmed Oscar Hansen Ihlen (var kirkeverge enda i 1924)
19	?
19	Olaus Lønn
19-1971	Sigurd Karlsen
1971-1989	Oddfred Dahle (1. Lønnede kirkeverge)
1989-1993	Lars Etnestad
1993-1996	Hans Romstad
1996-2002	Bjørn Cato Konradsen
2002-	Yngve Berntsen

Kloktere:

?	
?-1736	Peder Larsen
1736-1745	Anders Christopher Lobes
1745-1764	Morten Salling
1764-1798	Hans Kock
1798-1805	Christian Gjerding
1806-1810	Edvard Chrystie
1810-1827	Christian Gjerding
1827-1847	Erik Hansen Bruun
1847-1853	Wilhelm Steenblock Bugge Frost
1853-1865	Hans Christofersen
1865-1871	Ole Petter Olsen
1871.1882	Adam Knudsen
1882-1919	Knut Torstensen
1919-	Jens Ladehaug
?	
194?-1977	Sigurd Karlsen ble ansatt som klokker med kirketjener funksjoner i tillegg.
1977-1986	Erling Undseth, stillingen gikk over til kirketjenerstilling og klokker funksjonene ble utført på frivillig basis. Klokkerstillingens lønnsmidler ble nå overført til kateket/menighetsprest stillingen etter avtale med biskop og bystyre vedtak.
1987-2000	Asbjørn Backe

2000- "Majagården"

Kirketjenere:

Opprinnelig ble kirketjener arbeide utført av de to vekterne I byen som var stasjonert ved kirken som ringte til bønn og tjene i kirken fra 1785 fram til 1840

1840-1844	ukjent
1844-1864	Carsten Pedersen
1864-1883	Amund Hansen
1884-1916	Karl Larsen
1916-	Edvin Knudsen
?	
(194	Sigurd Karlsen, se klokkere)

Prester:

Holmestrand ble eget prestegjeld med egen sogneprest i konglig resolusjon av 12.07.1866.

1866-1870	Fredrik Wilhelm Klumpp Bugge
1870-1877	Jacob Nikolai Fredrik Johan Smith
1877-1886	Halfdan Einar Sommerfeldt
1887-1897	Johannes Kristian Irgens
1898-1914	Niels Christian Nielsen
1914-1920	Johannes Swensen
1921-1926	Gregers Winther Wulfsberg
1926-1939	Halfdan Waage
1939-1940	Ingar Eivind Garåsen
1940-1954	Peter Slyngstad
1955-1960	Arne Bergum
1961-1973	Norman Salvesen
	Holmestrand og Botne prestegjeld ble slått sammen til ett prestegjeld 01.01.1975 og stillingen i Holmestrand ble gjort om til res.kap.
1975-2006	res.kap Bjørn Willy Marstrøm
	Fra 2007 blir alle stillinger knyttet til et sogn utlyst som sognepreststillinger.
2007-	Jan Stellef Rønningen (sogneprest til Holmestrand og Hillestad)

**I 1922 avløste den tidligere kirketilsynsordningen med det i følge lov av 3. Sesember
1920 opprettede menighetsråd.**

8. Om kirkegården

Angående begravelser og kirkens jord, så finnes det under koret, åtte gravfelter og i hvert gravfelt er det plass til 3 voksne lik, for disse skal det gis for hver begravelse ?førgetiuge? riksdaler.

Kirkegulvet nærmest kjelleren under tårnet, skal det gis for ett voksent lik	
Og for et barn	12 riksdaler
I den søndre ving, i mellom de øverste fire stolrader	6 riksdaler
For ett voksent lik	8 riksdaler
Og for ett barn	4 riksdaler
Nedenfor disse skal det gis for et voksent lik	6 riksdaler
Og for et barn	3 riksdaler
Og neste innenfor kirkedøren for et voksent lik	4 riksdaler
Og for et barn	2 riksdaler

Og i den søndre vinkel skal det ved begravelser skal det kreves på lignende måte i ovenfor beskrevne for søndre vinkel.

Og om noen fremmed skulle begjære å få satt ned deres lik i de murede gravsteder eller noe annet sted i kirken så skal de gi en tredjedel mer, enn innbyggerne, som det nå er taksert for, og tilsvarende forholder det seg med fremmede lik på kirkegården,

Når noen åpner de murede gravsteder, som engang er ervervet, og setter flere lik ned der, da skal det gis en avgift til kirken, nemlig seks danske skilling av hver dalers verdi som er gitt ved første kjøp for hvert gravsted.

ersom noen krever å få sær gravsteder i kirken, som de ønsker la mure opp, da må man særlig handle til kirkens ?frembtarf? og etter stedets sedvane.

Kirkegården på søndere og østere side, de fremste steder ved kirken gis det for et voksent lik

To riksdaler.

Og for et barn

Een riksdaler.

PÅ de samme sider på de nederste plassene fra kirken betales for et voksent lik

1 ½ riksdaler.

Og for et barn

3 riksørt

På den nordre og vestere side av kirken betales for et voksent lik halfanden ort.

Og for et barn

atten shilling

Dog skal fattige og arme på hus gis fri jord, og en klokke, de som begjærer to klokker for et lik gir to ort seksten shilling, og så ?ad Advenant?, dog de som begraves i kirken en riksdaler.

Brudefolk som begjærer at klokkene skal kime for seg skal gi halvannen ort til kirken,
For kirkens lysestaker tolv shilling.

Og når lys følger med stakene og brenner om aftenen, samt også om dagen inntil lyset tas ned gir da en riksdaler.

Og de største lysestakene uten lys en ort.

For den store likbåre gis en halv ort, og av den mindre seks skilling.

?belangende? kirkens beholdninger eller hvis noen lidende kristen vil gi noe til kirken, blir dette skrevet inn.

Liksom man har påtatt seg i denne kirkestolen og få med senere inntekter til kirken.

Den opprinnelige kirkegården omga kirken på nord-, øst- og sydsiden. Den strakte seg fra nordre fløys hjørne mot nord i en linje med kirkeveggen $12 \frac{1}{2}$ alen. Derfra i en rett linje mot øst 47 alen. Fra søndre fløys hjørne mot sydvest i en linje med kirkeveggen 8 alen. Derfra en linje mot sydøst 10 alen. Derfra en rett linje mot øst 44 alen.

I 1777 ble kirkegården utvidet ved at en del av "Tolbodløkka" ble overlatt til byen mot en årlig avgift på 2 riksdaler. Dette nye stykket ble omgitt av et plankegjerde.

I 1794 ble kirkegården utvidet for 2. Gang. Et område vestsiden av Løkkegt. (Kirkegt.) under fjellet. Da byen i 1818 ble utvidet med Nordre- og Søndre Klev og befolkningen øket med 200 mennesker ble i følge kongelig resolusjon av 23. April 1823 resten av "Toldbodløkka" overlatt til kirken mot en årlig avgift på 12 spesidaler, hvorav halvparten skulle utredes av kirken og den andre halvdelen av kemnerkassen. Et stykke på 2160 kvadratalen ble tillagt kirkegården og fylt opp med jordmasse i høyde med den gamle kirkegården.

1833 ble igjen kirkegården utvidet med Hans Holts løkke, som på vest siden og sydsiden grenset opp mot kirkegården, i alt 2106 kvadratalen. Stykket ble fylt opp med leirjord og ballast sand til høyde med den gamle kirkegården. For dette stykket skulle det betales til Hans Holst og hans etterkommere en årlig avgift på 16 spesidaler, halvparten av kirke og halvparten av kemnerkassa.

I 1857 ble det vedtatt at den nordre del av kirkegården skulle fylles opp og gjerdes inn. En del av Holts løkke som nå var kommunens eiendom bli tillagt kirkegården, mot at det på den sørre og vestre delen ble avgitt et areal til veg som kommunestyret hadde vedtatt å bygge. Nå ble det opp ført en 4 til 5 fot tykk mur med stakkertgjerde oppå på vest- og sydsiden av kirkegården, påbegynt i 1857 og fullført 11. September 1858.

Da bygningene på gården Bilit brant i 1863, kjøpte Holmestrand kommune gården for 5000 riksdaler og fikk derfor retten til bygningenes brannforsikring og fikk utbetalt 5485 riksdaler. Alt samme år ble det på Bilit grunn anlagt kirkegård. Arbeidet ble ledet av kirkeverge H. Berger og var ferdig høsten 1866 og innviet 20 august av stiftkapelan J. A. Welhaven.

9. Om gravkjelleren

Grunden under kirken var slet dræneret, hvilket var saa almindelig i gamle dage. Kjælder var der kun under koret i østre fløi. Kirken var anlagt like under bakken under fjeldet, og overvandet strømmede under regnskyl ned under murene og indi kjælderen. Under 27/4 1793 indsender kancellisekretær Hans Knagenhjelm Sunde en kraftig forestilling til kirkeinspektionen, hvori han i drastiske uttryk skildred den uforsvarlige maate, hvorpaas den i kirken indrettede aapne begravelse var overladt til ødelæggelse, idet det indstrømmende vand overskyllede likene og fyldte likkjælderen med grus. Byens repræsentanter anbefalte saken, og idet de medsendte overslag over reparationens kostende, tilraader de, at kirkens kjælders benyttelse som gravsted maate ophøre paa grund av stanken, naar døren holdes lukket, og derav følgende usundhet, "saaat enkelte svage Mennesker maa søger ud i frisk Luft, thi da kirken er liden og Lemmerne eller Nedgangen til Kjælderen er strax ved Chordøren, saa

opstiger Dunsterne næsten midt i Kirken, hvilket ikke aleene er meget ubehagelig, men end og skadelig for Sundheden".

1. At grave Kjælderen under Koret 1 - 2 Fod dybere, lægge et Gulv af Graasten eller Heller, lægge en Trærende ud fra Kjælderen paa beleiligt Sted til Vandets Afløb, besørge alle de i Kjælderen staaend Lig, undtagen det sidst nedsatte sal. Fru Sundes Lig (begr. 24/4 1793) udbragt paa Kirkegaarden og der paa bekvemt Sted Sømmelig nedgravne, samt besørge den af Kjælderen udgravne Fyld henbragt paa den saakaldede fattiges Kirkegaard. Dette arbeide tillige med Anskaffelse af Sten og Rendetrær blev opraabt for 80 rdlr. Ingen meldte sig.
2. At optage Kirkens af Mursten lagte Gulv saavelsom de der liggende 2 Jernplader og 1 Ligsten, derefter at besørge Grundvolden jevnet med god og velstampet Fyld, samt Stengulvet derefter igjen nedlagt saa snorlige som muligt og completeret med de Murstene, som paa et eller andet Sted maatte mangle. Opraabt for 50 rdlr. Ingen meldte sig.
3. At borttage Muren paa Kirkens vestre Side, udgrave Jorden, der nu støder til Muren i samme Længde som Muren nu har og 2 Favne eller noget mere i Bunden, føre denne Jord ned paa den saakaldede "De Fattiges Kirkegaard", opsætte Muren forsvarlig mod Bakken og der indenfor Kirkegaarden Grave eller Grøfte af gode 3 fods Dybde, som sættes med Sten paa Siderne og i Bunden. Dette arbeid blev opraabt for 80 rdlr. Ingen meldte sig med Bud".
Arbeidet blev da utført, og dermed var det slut med denne hovmodets og snobberiets plet paa kirken, begravelsen under kirkegulvet. Nooksaa betegnende er det, at motionærrens hustrus lik blev liggende tilbake som det eneste i kjælderen, efterat denne var gjort anstændig.
Kirken hadde ikke tilstrækkelige midler til at betale denne reparation og maatte derfor opta sit første laan 300 rdlr. av en rik bonde Christen Hagestad i Vaale.

10. Administrasjon av kirkelig økonomi

Stolestadpengene beløp sig i 1774 til 50 rdlr., i 1810: 74 rdlr., og sees i 1845 at ha indbragt 106 spd. 2 ort 18 sk. og stadig at avtage, saa de for 1850 opføres med 77 spd. 3 ort. Ved reglement for kirker og kirkegaarde av 6te decbr. 1850 blev stolestadpengene nedsat med en tredjepart av hvad der var bestem i det gamle reglement av 11te novbr. 1830, og det sidste aar de opkrævedes, var indtægten gaat ned til 48 spd. 2 ort 8 sk. Fra 1. jan. 1870 ophævedes denne levning fra fortidens snobberi.

Vedtekter fra 1681 angående stolradene:

Anordne den søndre vinkel i kirken, hvor det finnes ti stolrader på hver side, hvorav det er to stolrader, en på mannssiden og en på kvinnesiden som forblir fri for den høye øvrigheit. Det blir igjen ni stolrader på hver side til å leie ut og beregne, på hver stolrad tre personer,

Hvorav følger;

Av stolrad r. 1 gis av 3 personer	9 Riksdaler.
Av stolrad r. 2 gis av 3 personer	8 Riksdaler.
Av stolrad r. 3 gis av 3 personer	8 ½ Riksdaler.
Utfør stolrad nr. 3 på begge sider skal avstås til Karen, salige (død) hr. kommissær Anders Madsønns (hustru), som hun begjærer til de folkene som bor på Trandberg gård. Det meddeles at for en klokke (kirkeklokke) som hun forærede til kirken, behaget det vårt nådige herskap å meddele at hun bør motta ett stolsete utfør hver av den forskrevne stolrad,	
Av stolrad r. 4 gis av 3 personer	7 Riksdaler.
Av stolrad r. 5 gis av 3 personer	6 ½ Riksdaler.
Av stolrad r. 6 gis av 3 personer	6 Riksdaler.
Av stolrad r. 7 gis av 3 personer	5 Riksdaler.

Av stolrad r. 8 gis av 3 personer	4 Riksdaler.
Av stolrad r. 9 gis av 3 personer	3 Riksdaler.

Man skal forholde seg til like stolrader og nummer og avgifter på kvinnesiden, Likeledes i den nordre vinkelen hvor det er 18 stolrader på hver side, foruten den tjuende nederste stolraden på begge sider, som er tildelt de fattige blir å forholde seg til som stolradene i den søndre ving, og om menigheten tiltar og blir større, må de nye stolrader i hvilke stolrader dem Sinnis? for den takst det er satt på disse, og så kan en del stolrader få fire personer, kirken til fremgang.

Kirkens drift og vedlikehold var avhengig at disse og andre inntekter som landskyld, utleie av dyr og gaver. De store reparasjonene i kirkens historie måtte gjøres ved å ta opp lån. Dette gjaldt fram til kommunestyret fikk ansvaret for kirkens økonomi.

Kirkevergen var personlig ansvarlig for at rettmessige inntekter ble krevet inn i rett tid. I dag er det Fellesrådet som har ansvar for å legge fram budsjett og fremme dette overfor bystyret, for så å legge et endelig budsjett ut fra de midler som blir bevilget av kommunen (for det vesentlige). Budsjett og regnskap styres av kirkevergen, men det er fellesrådet som er ansvarlig for økonomiforvaltningen. Kirkevergen er daglig leder.

11. Andre forhold

12. Status pr. idag – verneverdig – fredningsarbeid

13. Vedlegg:

Arkivmateriale ang Holmestrand kirke

Diverse dokumenter befinner seg på forskjellige steder, så som: Statsarkivet på Kongsberg, Holmestrand kommunes ”Historiske lager” i kjelleren på kommunehuset og på Holmestrand museum. En del av dette bør/skal avleveres til Statsarkivet.

Statsarkivet, Kongsberg, Prestearkivet:

Diverse protokoller, Kirkestolen	1682 – 1903
Protokoller, skole	1816 – 1894
Protokoller, fattigvesen	1879 – 1904
Kallsbøker	1884 –
Kopibøker	1867 – 1941
Journaler	1867 – 1961
Diverse protokoller	1811 – 1960
Kirkens legater	
Inventarliste	
Regnskap 1811 – 1844	
Holmestrands misjonsforening 1858 -	
Pakkesaker	1804 – 1955

Holmestrand kommune, kjelleren:

A-224 Regnskap H.str. kirkes legat nr. 1,	1934 – 1968
” 2,	1934 – 1959
Menighetsråd, innsaml.	1926 – 1938
Løst materiale, Holmestrand kirke og den gamle kirkegården.	

Holmestrand Museum:

Kopibok 1840 – 1880
Graver
Transkribert, trykket liten bok med deler av ”Kirkestolen”.
Kopibok 1886 – 1909
Utgåtte brandpoliser

Andre kilder:

Holmestrandiana
Amanuensis Dagfinn Rian, NTNU
Andre ?